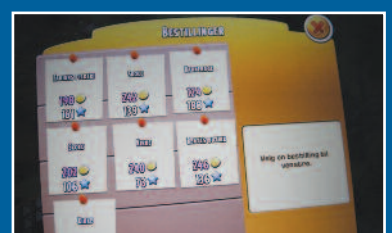

LESEPLAN

for barnehager og
skoler i Farsund

Farsund Kysten er klar!

Innledende del

I hånda holder du nå en plan som skal sikre en strukturert og systematisk leseundervisning, slik at alle elever i Farsundskolen skal få utvikle sin lesekompetanse på best mulig måte. I Farsund kommune er det fokus på at alle lærere er leselærere. Det betyr at alle lærere har ansvar for å hjelpe elevene til å bli allsidige lesere ved at lærerne sammen setter fokus på elevens leseopp-læring – i alle fag og på alle trinn. Det er derfor forpliktende at det pedagogiske personalet setter seg inn i planen og bruker den i det daglige arbeidet, samt deler god praksis med andre ansatte i skolen.

Leseplanen for Farsund bygger på innsamlet materiale fra alle barne- og ungdomskolene i kom-munen. Materialet er blitt bearbeidet av en arbeidsgruppe og Lister pedagogiske senter i tråd med nyere lovverk, sentrale styringsdokumenter og forskning. Stor takk til denne arbeidsgruppa for godt utført arbeid og stor positivitet. Barnehagedelen er utviklet i samarbeid med en res-sursgruppe i Kvinesdal kommune.

Bente Tronstad,
Lister pedagogiske senter

Arbeidsgruppa har bestått av:

Åse Kristine Eftestøl, Randi Beathe Øslebø, Merete Jørgensen, Ingrun Eikeland, Gudrun Tonette Årstad Klungland, Fern Margrethe Sunde Sletten, Annbjørg Nystøl Knudsen og Anders Brandrud

Å lese er ikke bare å huske!

Å lese er ikke bare å huske. Å lese er også å tenke og reflektere over det vi leser. Å lese er dessuten å stille spørsmål til de ulike typer tekster vi har. Utvikling av gode leseferdigheter handler om både avkoding og forståelse. Vi er derfor aldri ferdige med leseopplæringen, men den får nye former og utfordrer leseren til å hele tiden utvikle egne ferdigheter.

Det kan være store læremessige gevinster å hente når elevene lærer seg å benytte bevisstgjørende strategier og teknikker for å lese og lære. Dette er prinsipper som er i samsvar med læringssynet i Kunnskapsløftet.

I denne leseplanen har Farsund kommune satt i system en del av den utviklede kunnskapen om det å lese.

Motivasjon er en svært viktig faktor for utvikling av gode leseferdigheter. Leseopplæringen må kjennetegnes av struktur, progresjon og variasjon.

Med bakgrunn i Kunnskapsløftet, teori og lærernes kunnskaper, ressurser og erfaringer har vi nå utarbeidet en felles plan for lesing og læringsstrategier. Denne planen legger opp til målrettet arbeid som foresatte, assistenter, fagarbeidere, barnehagelærere, lærere, rektorer og Kommunen kjenner, utvikler og jobber etter. Den er knyttet til praksis, men må samtidig bety noe for alle som

skal engasjere seg i leseopplæringen. Det må derfor vektlegges at flest mulig får et eierforhold til planen.

I planen har vi forsøkt å se på leseopplæringen som en helhet. Både barnehage og skole er derfor tatt med. Både barnehagelærere og lærere i grunnskolen må ta utfordringen både som del av aktiviteter og i alle fag. Lesing er en grunnleggende ferdighet, som må trenes med bakgrunn i språk og kommunikasjon i begreper, hele tiden og i alle situasjoner.

Planen skal være et grunnlag for felles refleksjon og forståelse. Skolenes arbeid med god, felles praksis har som mål å minske forskjellene mellom hva de ulike lærerne vektlegger i leseopplæringen og sikre en kvalitativt god leseopplæring. Leseplanen er et grunnlagsdokument for skolebasert kompetanseheving, der drøftinger og erfaringsdeling er viktige faktorer i utvikling av en lærende skole.

Foresatte må informeres og bevisstgjøres på deres store betydning som språkstimulerere og ressurs i leseopplæringen. Foresatte er de mest betydningsfulle for barna. Det gjelder også i leseopplæringen.

Lykke til med den gode systematiske lesingen!

Tor K. Haus
Kommunalsjef
Farsund kommune

Innhold

INNLEDENDE DEL	3
Å LESE ER IKKE BARE Å HUSKE!	4
AKTØRENES ROLLER OG	
ANSVARsområder	6
Skoleeier og barnehageeier	6
Skoleleder og styrer	6
Det pedagogiske personalet	6
LESEPLAKATEN	7
LESING ER	8
Avkoding	8
Forståelse	8
Motivasjon	8
LESING I ALLE FAG – lesing av fagtekster	9
LESE- OG LÆRINGSSTRATEGIER- for	
leseforståelse i alle fag!	10
Barnehagens del av leseplanen	12
Skolens del av leseplanen	16

DEL 1:

Å SKAPE ENGASJEMENT OG AMBISJONER	17
1.1 Å skape engasjement	
og ambisjoner 1. – 4. trinn.	18
1.2 Å skape engasjement	
og ambisjoner 5. - 7. trinn	19
1.3 Å skape engasjement	
og ambisjoner 8. - 10. trinn	20

DEL 2:

Å UTVIKLE SPRÅKLIGE FERDIGHETER	21
2.1 Å utvikle språklige ferdigheter	
1. – 4. trinn	22
2.2: Å utvikle språklige ferdigheter	
5. - 7. trinn	23
2.3: Å utvikle språklige ferdigheter	
8. - 10. trinn	24

DEL 3:

Å KODE OM	25
3.1 Å kode om 1. - 4. trinn	26
3.2 Å kode om 5. - 7. trinn	27
3.3 Å kode om 8. - 10. trinn	28

DEL 4:

Å LESE MED FORSTÅELSE OG BRUKE DENNE	
KUNNSKAPEN I EGEN LESING OG LÆRING	29
4.1 Å lese med forståelse og bruke	
denne kunnskapen i egen lesing	
og læring 1. - 4. trinn	30
4.2 Å lese med forståelse og bruke	
denne kunnskapen i egen lesing	
og læring 5. – 7. trinn	31
4.3 Å lese med forståelse og bruke	
denne kunnskapen i egen lesing	
og læring 8. - 10. trinn	32

DEL 5:

SAMARBEID HJEM – SKOLE	33
Trinn 1-4	34
Trinn 5-7	35
Trinn 8-10	36

VEDLEGG	37
APPILIKASJONER FOR NETTBRETT	37
FOSS – STRATEGIEN	38
LÆRESAMTALE	39
Enkle og spontane «her og nå» samtaler	39
Læresamtalen	39
STRATEGI FOR ARBEID MED Å UTFORSKE	
MENINGEN I ORD	40
Knyttneveprøven	40
Ord3F	40
LESETRAPPA TIL JØRGEN FROST	41
EVENTYR	41

Aktørenes roller og ansvarsområder

Skole- og barnehageeier

En aktiv skole- og barnehageeier er en viktig forutsetning for utviklingsarbeid i skole og barnehage.

- Skole- og barnehageeier analyserer skolens og barnehagens behov, og legger til rette for den skole- og barnehagebaserte kompetanseutviklingen innenfor lesing
- Skole- og barnehageeier samarbeider med, følger opp og legger til rette for at ledere og styrere har tid til å følge opp arbeidet med leseplanen

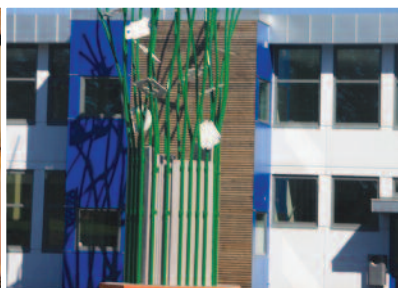
Skoleleder og styrer

- Skoleleder og styrerne har ansvar for at leseplanen blir implementert og satt i system på den enkelte skole og barnehage
- Leder har ansvaret for å synliggjøre leseplanen på skolens/barnehagens hjemmesider

Det pedagogiske personalet

Det forventes at det pedagogiske personalet planlegger, organiserer, gjennomføre og vurderer aktivitetene og undervisningen i tråd med leseplanens føringer.

- Lærerne skal aktivt bruke leseplanen for å kvalitetssikre leseopplæringen
- Lærerne har ansvar for å gjøre leseplanen kjent for foresatte

Leseplakaten

- Alle lærere er leselærere.
- Lesekompetanse omfatter leseglede, leseferdighet, lese- og læringsstrategier og informasjonskompetanse.
- Å velge den riktige teksten er avgjørende for elevens engasjement og læringsutbytte.
- Høytlesing er vel anvendt tid.
- Å snakke om tekster og bilder utvikler leseforståelse.
- Effektive lese- og læringsstrategier kan læres. Å snakke om leseprosessen er første skritt.
- Det eleven får til med veiledning og støtte i dag, kan han få til alene i morgen – gradert støtte.
- Lesing og skriving henger sammen. Undervisning i skriveprosessen støtter leseprosessen.
- Innbydende omgivelser og lett tilgang på bøker er god lesestøtte.
- Positive forventninger og tilbakemeldinger er drivkraft i leseopplæringen.

Lesing er

Avkoding

Med avkoding menes å forbinde lyd og bokstav. Dette gjelder for norsk og alle andre alfabetspråk. Begrepet «å knekke lesekoden» refererer egentlig bare til å kunne koble om fra bokstavlyder til ord, eller å skjønne det alfabetiske prinsippet som vårt språk bygger på. Dette er en teknisk ferdighet og innbefatter ikke forståelse.

Denne måten å lese ord på blir slitsom, og det er en lite hensiktsmessig lesestrategi. Derfor må en lære seg å identifisere bokstavgrupper som hører sammen og gir mening. Lesehastigheten økes gjennom å opparbeide seg et register av slike ordbilder.

Forståelse

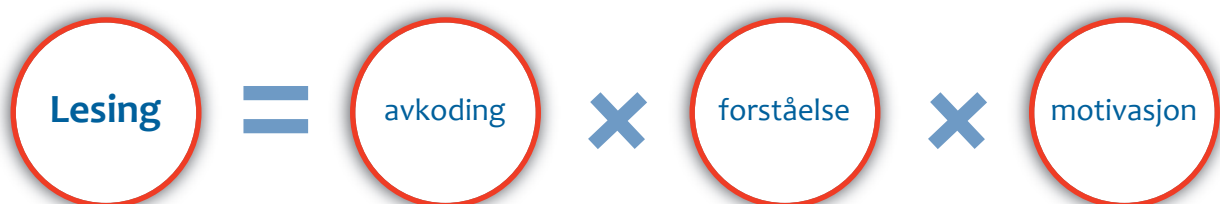
Dette er den meningsskapende delen av leseprosessen. Den støttes av generell språklig kontroll, bakgrunnskunnskap og evne til å reflektere. Det er leseforståelsen som gjør det mulig å «hente ut informasjon av en tekst, tolke og trekke slutninger av det en har lest og reflektere over det som står og vurdere dette kritisk» (Sandell 2006).

Grunnlaget for leseforståelse blir lagt allerede i førskolealder, og det må derfor arbeides systematisk med fokus på språk både i barnehage og skole. Læring gjennom lesing bygger på leseforståelse, og her har også foreldrene en sentral rolle.

Motivasjon

Sammen med avkoding og forståelse er motivasjonen en viktig faktor i leseopplæringen. Et godt læringsmiljø er dermed avgjørende. Læreren må være faglig trygg og ha kunnskap om ulike metoder dersom elevene skal oppleve lesing som en positiv aktivitet (Austad, 2003). Det er motivasjonen som gjør at elevene får lyst til å lese og setter i gang.

Hentet fra «Leseplan for Klepp kommune»

Lesing i alle fag – lesing av fagtekster

FØR-LESEFASEN: Planlegge og klargjøre	LESESTRATEGI	LÆRINGSSTRATEGI – et lite utvalg av muligheter:
	Målretting	- Formål med lesingen - Lesemåte utfra formålet - Læringsmål og kriterier (forstå hva de skal lære og hva som er forventet av dem)
	Gjøre seg kjent i teksten	- Bla igjennom teksten - <i>hva slags tekst? Hvor lang?</i> - Ta et BISON-overblikk - <i>se på Bilder/Innledning/Siste avsnitt eller Sammendrag/Overskrifter/Nb!-ord</i>
	Hente fram bakgrunnskunnskapene	- Samtalerunde med startere - <i>når jeg ser dette, så tenker jeg på...Dette minner meg om...</i> - Lage tankekart - <i>Hva kan du om dette fra før?</i> - Bruke VØL-skjema (V: vet fra før, Ø: ønsker å lære) - Skrive logg
	Sortere teksten - lage en skriftlig oversikt	- Tankekart med overskrifter på ulike nivå (ulike farger) - Styrkenotat - innholdsliste delt opp med nivåforskjeller og fargekoder
	Nye ord – og deres betydning	Samtale om nye ord Skjema/liste over nye ord og betydningen Strukturert tankekart/ ordkart
LESEFASEN: Omforme og bearbeide	LESESTRATEGI	LÆRINGSSTRATEGI – et lite utvalg av muligheter:
	Lese hele kapittelet i sammenheng Lese avsnitt for avsnitt Omforming og bearbeiding av informasjon i teksten	- Korlesing (felles høytlesing) - Høytlesing fra lærer med lesestopp - Læresamtale - Lesegruppe med roller - <i>bruke rollekort</i> - Startere - Lese med blyant i hånda - Merketusj - Tankekart - Nøkkelord og nøkkelsetninger - Jeg vet-setninger og Jeg vet-tekst - Lage spørsmål - <i>FOSS strategien</i> - Nye ord - <i>ordkart/ordkort/to eller tre kolonneskjema</i> - Skrive logg
ETTER-LESEFASEN: Kontrollere og vurdere	LESESTRATEGI	LÆRINGSSTRATEGI – et lite utvalg av muligheter:
	Oppsummering muntlig - hva har jeg lest og lært?	- Samtale 2 og 2/grupper/felles - Læresamtale - Dramatisere - Holde foredrag/ presentasjon
	Oppsummering skriftlig - hva har jeg lest og lært?	- Sammendrag - Styrkenotat - Strukturert tankekart - Veggavis/powerpointframvisning/photostory... - Skrive fagtekst
	Refleksjon - hvordan har jeg jobbet? Hva har jeg lært?	- Refleksjonssamtaler/egenvurdering/kameratvurdering - Læresamtale - Refleksjonslogg - VØL (L: lært)

Lese- og læringsstrategier

- for leseforståelse i alle fag!

Ved lesing av alle typer tekst fokuseres det på bruk av lese- og læringsstrategier **FØR, UNDER** og **ETTER** lesingen.

Det skraverte feltet viser hvilke strategier det skal jobbes med i hele opplæringsløpet. De nevnte strategier er **et minimum** av hva elevene skal lære.

Læringsstrategier	BH	1. trinn	2. trinn	3. trinn	4. trinn	5. trinn	6. trinn	7. trinn	8. trinn	9. trinn	10. trinn
B I S O N (Bilde og Overskrifter)											
Tegne fra teksten, tegnekart, friformkart/tankekart											
Spørreord for å strukturere teksten (hvem, når, hva)											
Kolonnenotat											
FØSS (forholdet spørsmål og svar – se vedlegg)											
Tankekart – fra enkel til vanskeligere struktur											
VØL- skjema											
Nøkkelord og nøkkelsetninger											
Begrepskart/Ordkart											
B I S O N											
Strukturert tankekart											
Læresamtale											
VENN-diagram											
Sammendrag											
Repetisjon og videreutvikling av innlærte strategier											
Elevene finner «sine» strategier											
Videreutvikle innlærte strategier											
Tema og kommentarsetninger											
Bruke strategier variert og fleksibelt											

Læringsstrategi er den strategien en velger for å strukturere, organisere og bearbeide innholdet i det en leser for at læringsutbytte skal bli best mulig.

Skumlesing trenes når en gjør elevene oppmerksomme på meningsbærende enheter i teksten, overskrifter, enkeltord, setningsdelar, første setning i avsnittene osv. Målet er å skaffe seg oversikt over en tekst (BISON).	Skimming brukes gjerne i forbindelse med lesing av nettekster. Målet er det samme som med skumlesing – å skaffe oversikt over en nettekst og hva som er viktig å se nærmere på og hva en like gjerne kan navigere vekk fra.	Fotolesing er en metode en bruker for å få et kjapt og grovt overblikk over en tekst. Fotolesing er å kaste et fort blikk på sidene mens man blar gjennom boka. Med dette får du en oversikt over hvordan teksten er bygget opp og over en del av innholdet.
Hurtiglesing er å lese alle ordene hurtig og oppfatte det meste av innholdet.	Letelesing/skanning brukes når en er på jakt etter detaljer i en tekst. Letelesing leder sjelden til en helhetlig forståelse, men kan være hensiktsmessig når formålet med lesingen er å finne svar på konkrete spørsmål.	Nærlesing eller dybdelesing vil si å lese og bearbeide teksten på ulike måter for å lære. Den som nærleser bruker strategier i før-, under- og etter lesefasen.
Surfing er lesing på nett der leseren flyter med teksten og lar produsenten av teksten bestemme ruten eller at leseren følger den «veien» som han fanges av i øyeblikket.	Ikke-lineær lesing eller diskontinuerlig lesing, er lesing av tekster som ikke har en klar begynnelse eller slutt. Lesemåten trenes gjerne ved å lese nettekster, men også læreboktekster kan benyttes for å lære elevene å skape sammenheng i sammensatte eller multimodale tekster. Elevene må lære seg å utnytte informasjonen fra bilder, grafer, tabeller, illustrasjoner, lydfiler osv. og gå opp egen «lesesti» gjennom nettekster så vel som læreboktekster.	Stillelesing er å lese stille for seg selv, og er trolig den vanligste lesemåte i både fritidslesing og lesing i skolesammenheng. Lesemåten brukes mye, men er ikke alltid like effektivt. I ethvert klasserom sitter elever som ikke får med seg innholdet når de leser stille. Lærer må alltid følge opp forståelsen med samtaler, logger eller arbeid der de får anledning til å vise det de har lært.
Lineær lesing er å lese en tekst fra en klart definert begynnelse og til en like definert slutt. Romaner, noveller og de fleste læreboktekster leses som regel lineært.	Høytlesing er når læreren leser høyt for elevene, eller når elevene leser høyt for seg selv. Læreren modellerer god lesing og alle elevene får samme tilgang til stoffet. Mange elever har stort utbytte av å lese enkelte tekster på denne måten fordi det gjør det enklere å tilpasse lesefarten til innholdet og at de lærer bedre når de hører teksten samtidig som de leser den.	Opplevelseslesing er lese måten elevene oftest bruker i frilesing på skolen eller hjemme. Opplevelseslesing – av både faglitteratur og skjønnlitteratur – gir elevene leseerfaringer. De etablerer egne leseroller og lesevaner, og de kan bevisst og/eller intuitivt prøve ut ulike forståelsesstrategier.
Sentrallesing er lesing der oppmerksomheten orienteres mot midten av skjermen (nettekster).		
Periferlesing er lesing der oppmerksomheten ledes mot skjermens periferi – ut mot sidene og menyer og lenker.		
Korlesing er å lese høyt sammen med andre. Lesemåten egner seg spesielt godt når målet er å styrke leseflyt (uttale og intonasjon) og skape liv i teksten. Metoden brukes også for å gi lesestøtte når tekstene er utfordrende og vanskelige. Alle elevene får samme erfaring med teksten, lest like mye, like fort og samtidig.		

I lesing av **hypertekster på skjerm** brukes de samme lesestrategiene, og i heftet «Lesing på skjerm» fra Lesesenteret finnes mer utfyllende forklaringer.

Lesestrategi er den måten en velger å lese en tekst på. Det handler om å velge riktig lese måte til de ulike tekstene.

Barnehagens del av leseplanen

Barnehagens rolle i leseplanen, er å forberede og stimulere barn i størst mulig grad. Det er viktig å ha god språk- og begrepsforståelse, slik at de blir gode lesere i skolen. I barnehagens arbeid med leseplan og språkstimulering, skal personalet kjenne til målene i rammeplanen. Personalet i barnehagen skal gjøre seg kjent med barns språkutvikling og følge dette opp med riktige og tilpassede aktiviteter. Ved overgangen til skolen skal barnets språk- og begrepsutvikling formidles, slik at skolen kan bygge på grunnlaget fra barnehagen.

Fem aktiviteter er særlig fruktbare for barns språkutvikling og de skal ligge til grunn for arbeidet vårt.

- God samtale (nåtid, fortid og fremtid)
- Rim, regler, dikt og sang
- Fortellinger og høytlesning
- Lek
- Utforskning av skriftspråket

(Fra temahefte: «Om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen:»)

Ansvar for gjennomføring av planen:

- Styrer har overordnet ansvar
- Pedagogisk leder har delegert ansvar for gjennomføring av planen på avdelingen
- Barne- og ungdomsarbeider/assistenter har ansvar for aktiviteter delegert fra pedagogisk leder

For alle alderstrinnene

Dokumentasjon og synliggjøring av læring

- Bruke pedagogisk dokumentasjon i hverdagen
- Synliggjøre barns læring i språk, tekst og kommunikasjon, gjennom:
 - fotomontasjer
 - praksisfortellinger
 - samtaler
 - hjemmeside

Tiltak for språkstimulering

- Plan for begrepsinnlæring (BUM- modellen)
- Samtale med foreldrene
- Bruke tips i Tras-håndboka.
- Bruke «Lesesenteret»
- Samarbeid med andre instanser

Barnehage – hjem – samarbeid

- Planen skal være kjent for foreldrene og ligge på hjemmesiden
- Aktivitetene synliggjøres gjennom årsplan, månedsbrev, foreldresamtaler
- Oppfordre foreldre til å bruke samtale, lese bøker med mer, for å utvikle barnas ordforråd

Kartlegging

- Alle Med
- TRAS

ALLE MED

ALLE MED-skjemaet er enkelt å bruke og lett å forstå. Skjemaet gir et helhetlig bilde av barnet og hva det mestrer. Pedagogisk leder fyller ut skjemaet i forkant av avtalt foreldresamtale. Under samtalen gir foreldre innspill til hva barnet mestrer i hjemmesituasjonen.

ALLE MED dekker 6 utviklingsnivå:

Språkutvikling, lek, sosio-emosjonell utvikling (ikke så utfyllende som ASQ:SE), hverdags-

aktiviteter, trivsel og sansemotorisk utvikling. ALLE MED brukes på alle barn i forbindelse med den avtalte foreldresamtalen vår og høst med unntak av de foreldresamtalene hvor ASQ: SE skal brukes.

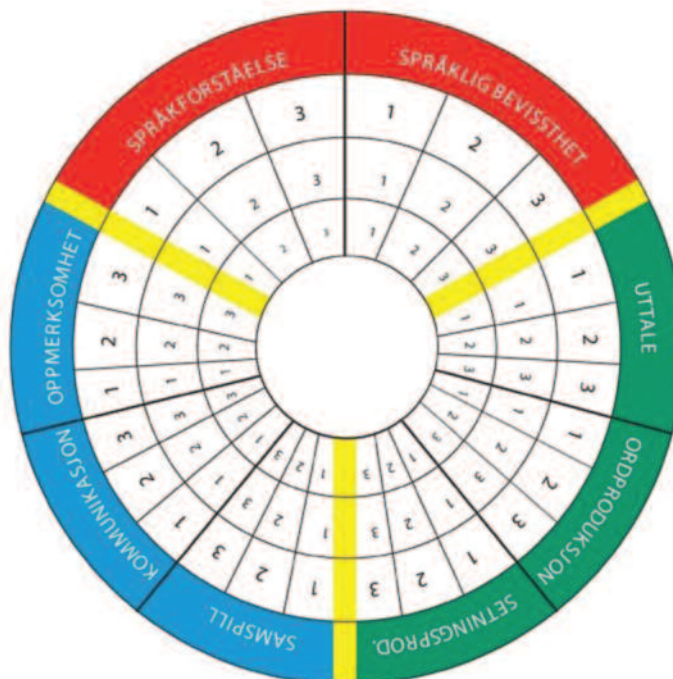
Les mer: <http://www.infovestforlag.no/alle-med-veiledningshefte.html>

Observasjonsverktøyet TRAS

Språkkartlegging i barnehagen. TRAS (Tidlig registrering av språk i dagliglivet) er et pedagogisk verktøy for kartlegging av barns språkutvikling og skal være et redskap for å sette i gang forebyggende tiltak. I våre barnehager bruker vi dette skjemaet hvis vi ønsker å følge ekstra med i barnets språkutvikling i en gitt periode. Pedagogisk leder fyller ut skjemaet i forkant av avtalt foreldresamtale. Under samtalen gir foreldrene innspill til hva barnet mestrer i hjemmesituasjonen.

Les mer: <http://www.infovestforlag.no/tras-handbok.html>

1-2 åringen

For å skape engasjement og ambisjoner, skal den voksne legge til rette for at dette blir gjort:

- Benevning av gjøremål, gjenstander og begreper
- Øyekontakt og bevisst tilstedeværelse
- Tydelig talespråk
- Omsette barnets handlinger og følelser i ord
- Skrive bokstavene riktig
- Høytlesing, lese for barn i 15 min. hver dag
- Bruk av strategier før, under og etter lesing
- Gjøre bøker tilgjengelige
- Samtale om illustrasjoner i bøker
- Tilrettelegge for felles opplevelser som skaper sosial tilhørighet i gruppa
- Godt fysisk språkmiljø (tall, bokstaver, former, spill, bøker, rim, regler, dikt)
- Stimulere til grovmotorisk lek
- Gi minoritetsspråklige barn rett stimulering
- Stor forbokstav, resten liten bokstav. Font: Arial/Verdana

For å utvikle språklige ferdigheter, skal alle barn få erfaring med dette:

- De voksne bruker rutiner og daglige situasjoner til språkstimulering
- Kategorisering av slektskapsord
- Bruk av "navneskilt" i samlingsstund
- Klappe stavelser
- Sansemotoriske opplevelser, bevegelsesleker og rytme
- Å undersøke, eksperimentere og være nysgjerrig
- Bøker, bilder og ulikt lekemateriell tilpasset alder i forhold til språk
- At alfabetet, tall og former er synlig på avdelingen

3-4 åringen

For å skape engasjement og ambisjoner, skal den voksne legge til rette for at dette blir gjort:

- Benevne gjøremål, gjenstander og begreper.
- Øyekontakt og bevisst tilstedeværelse
- Tydelig talespråk
- Omsette barnets handlinger og følelser i ord
- Skriver bokstavene riktig
- Høytlesing for barn i 15 min. hver dag
- Bruk av strategier før, under og etter lesing
- Gjøre bøker tilgjengelige
- Samtale om illustrasjoner i bøker
- Tilrettelegge for felles opplevelser som skaper sosial tilhørighet i gruppa
- Godt fysisk språkmiljø (tall, bokstaver, former, spill, bøker, rim, regler, dikt)
- Legge til rette for og stimulere til grovmotorisk lek
- Gi minoritetsspråklige barn rett stimulering
- Stor forbokstav resten liten bokstav. Font: Arial/Verdana

I tillegg:

- Tekstskaping
- Gi barna tid til å uttrykke seg
- Rollelek
- Begrepslæring

For å utvikle språklige ferdigheter, skal alle barn få erfaring med dette:

- De voksne bruker rutiner og daglige situasjoner til språkstimulering
- Kategoriserer slektskapsord
- Bruk av "navneskilt" i samlingsstund.
- Klappe stavelser
- Sansemotoriske opplevelser, bevegelsesleker og rytme.
- Å undersøke, eksperimentere og å være nysgjerrig
- Bøker, bilder og ulikt lekemateriell tilpasset alder i forhold til språk
- At alfabetet, tall og former er synlig på avdelingen

I tillegg:

- Rollelek
- Oppslagsverk
- Å uttrykke egne meninger
- Å kjenne igjen eget navn
- Lytteleker, lyd bingo
- Gåter/vitser
- Lydbøker

5-åringen

For å skape engasjement og ambisjoner, skal den voksne legge til rette for at dette blir gjort:

- Benevne gjøremål, gjenstander og begreper.
- Øyekontakt og bevisst tilstedeværelse
- Tydelig talespråk
- Omsette barnets handlinger og følelser i ord
- Skriver bokstavene riktig
- Høytlesing for barn i 15 min. hver dag
- Bruk av strategier før, under og etter lesing
- Gjøre bøker tilgjengelige
- Samtale om illustrasjoner i bøker
- Tilrettelegge for felles opplevelser som skaper sosial tilhørighet i gruppa
- Godt fysisk språkmiljø (tall, bokstaver, former, spill, bøker, rim, regler, dikt)
- Legge til rette for og stimulere til grovmotorisk lek
- Gi minoritetsspråklige barn rett stimulering
- Stor forbokstav resten liten bokstav. Font: Arial/Verdana

I tillegg:

- Leseretning

For å utvikle språklige ferdigheter, skal alle barn få erfaring med dette:

- De voksne bruker rutiner og daglige situasjoner til språkstimulering
- kategoriserer slektskapsord
- bruk av "navneskilt" i samlingsstund.
- klappe stavelser
- sansemotoriske opplevelser, bevegelsesleker og rytme.
- å undersøke, eksperimentere og å være nysgjerrig
- bøker, bilder og ulikt lekemateriell tilpasset alder i forhold til språk
- at alfabetet, tall og former er synlig på avdelingen

I tillegg:

- Skrivning (lyder blir til ord)
- Lese- og skriveretningen
- Å fortelle sammenhengende om en opplevelse (begynnelse, handling og avslutning)
- Rollespill
- Å skape tekst – leke med bokstaver
- Å spille terningspill
- Sorteringslek
- Matematiske begreper og preposisjoner
- Muntlig presentasjon (bilde, tegning o.l)
- Stavelser i korte og lange ord
- Bruk av ikt

Idebank og tips

Barnehage/småskole

- Rammeplan for barnehagen og temahefte om språklig miljø i barnehagen
- Snakkepakken – Ihlen og M. Finnanger
- Språksprell, metodiske språkleker for 4-6 åringer: Elsbakk, Valle. Gyldendal forlag
- Språksprell i skolen: Olvik, Valle. Gyldendal forlag
- TRAS håndbok: Frost, Espenakk, k.Færevåg, Grove, Horn, Løge, Solheim og Wagner
- Magne Nyborgs begrepsopplæringsmodell. BUM

Ideer på nett:

- Moava.no
- Hjemmeside: Lesesenteret
- Locus.no
- Naturfag.no
- Språkverksted – Lyster, Tingleff, Tingleff forlag
- Språkleker: Frost, Lønnegaard. Universitetsforlaget
- Lesing Er: Lesesenteret, utd.dir.
- LEBAB språklæring for minoritetsspråklige (Liknes skole)
- Ringerikematerialet - Lyster, Tingleff, Tingleff forlag
- Ord som gror – Lørenskog kommune

Skolens del av leseplanen

Leseplanen er delt inn fem hovedområder:

- 1. Å skape engasjement og ambisjoner**
- 2. Å utvikle språklige ferdigheter**
- 3. Å kode om**
- 4. Å lese med forståelse og bruke denne kunnskapen i egen lesing og læring**
- 5. Samarbeid hjem - skole**

Hvert av disse områdene er delt inn i 3 hoveddeler;

1. – 4. trinn, 5. – 7. trinn og 8. – 10. trinn.

Til slutt i planen finnes en del nyttige vedlegg.

Del

1

*Å skape engasjement
og ambisjoner*

1.1 1. - 4. trinn

De fleste elevene starter skolen med stor motivasjon og høye forventninger til å lære å lese. Elevene må derfor få gode lese- og mestringsopplevelser tilpasset mestringsnivået. Mestring fører til motivasjon, og gode leseopplevelser er med på å fremme leseutviklingen til den enkelte eleven. Derfor er det svært viktig å lykkes med lesingen.

TILGANG TIL BØKER / BIBLIOTEK

- Besøk fra/på folkebiblioteket minimum en gang i året
- Ukentlige bibliotekbesøk - timeplanlagt
- Elevene skal ha tilgang til ulik litteratur og tidsskrifter i klasserommet – bakkasser
- Litteraturformidling skal skje jevnlig gjennom året – av skolebibliotekar og eksterne litteraturformidlere

MENGDELESING

(sikre at elevene leser nok bøker/tekster/litteratur)

- Elevene skal ha stillelesing minimum 45 minutter - fag/ skjønnlitteratur i uka
- Elevene skal lese hjemme i selvvalgt litteratur (skjønn-faglitteratur, aviser, tegneserier, internett tekster...) minimum 60 minutter i uka
- Leseleksene skal være fra andre fag enn bare norskfaget

LESEPROSJEKT

- Et fakta/faglitterært leseprosjekt og et skjønnlitterært leseprosjekt i året – et av prosjektene er leseoppdragende og et er lesestimulerende
- Bokanmeldelse og bokpresentasjon minimum en gang i året

HØYTTLESING

- Elevene skal lese høyt daglig for lesevenn/læringsvenn, for lærer eller i form av korlesing
- De voksne leser minimum 45 minutter fra ei skjønnlitterær bok hver uke (eventuelt lydbok) på skolen, gjerne i matpausen

Et liv uten bøker er som en barndom uten eventyr, en ungdom uten kjærlighet, en alderdom uten fred.

- carl petter frøhling

TILGANG TIL BØKER / BIBLIOTEK

- Besøk fra/på folkebiblioteket minimum en gang i året
- Ukentlige bibliotekbesøk - timeplanlagt
- Elevene skal ha tilgang til ulike litteratur og tidsskrifter i klasserommet – bokkasser
- Litteraturformidling skal skje jevnlig gjennom året – av skolebibliotekar og eksterne litteraturformidlere

MENGDELESING

(sikre at elevene leser nok bøker/tekster/litteratur)

- Elevene skal ha stillelesing minimum 45 minutter - fag/ skjønnlitteratur i uka
- Elevene skal lese hjemme i selvvalgt litteratur (skjønn-faglitteratur, aviser, tegneserier, internettekster...) minimum 60 minutter i uka
- Leseleksene skal være fra andre fag enn bare norskfaget

LESEPROSJEKT

- Et fakta/faglitterært leseprosjekt og et skjønnlitterært leseprosjekt i året – et av prosjektene er leseoppdragende og et er lesestimulerende
- Bokanmeldelse og bokpresentasjon minimum en gang i året

HØYTLESING

- Elevene skal lese høyt daglig for lesevenn/læringsvenn, for lærer eller i form av korlesing
- De voksne leser minimum 45 minutter fra ei skjønnlitterær bok hver uke (eventuelt lydbok) på skolen, gjerne i matpausen

1.3 8. - 10. trinn

TILGANG TIL BØKER / BIBLIOTEK

- Elevene skal ha fast bruk av skolebibliotek – en gang pr uke
- Skolebiblioteket må ha et bredt tilbud av bøker i alle sjangre, tidsskrifter, ukeblader og tegneserier
- Besøk fra/på folkebiblioteket minimum en gang i året
- Alltid tilgjengelig og variert litteratur - (skjønn/faglitteratur, blader, brosjyrer, populærvitenskapelige tekster...)
- Elevene skal jevnlig ha litteraturformidling som inspirerer, motiverer og hjelper dem til å finne tekster og oppdatert litteratur som engasjerer

MENGDELESING

(sikre at elevene leser nok bøker/tekster/litteratur)

- Elevene skal ha stillelesing minimum 60 minutter - fag/ skjønnlitteratur i uka
- I det daglige arbeidet med lesing i alle fag, skal elevene få øvelse i å presentere lærestoff for hverandre ved hjelp av et bredt utvalg lese- og læringsstrategier
- Leseleksene skal være fra andre fag enn bare norskfaget

LESEPROSJEKT

- Det skal være et skjønnlitterært leseprosjekt hvert år
- Det skal være et faglitterært leseprosjekt hvert år
- Hver elev skal minimum fremføre en bok-anmeldelse hvert år

HØYTLESING

- Lese høyt i alle fag i den daglige undervisningen
- korlesing, lesepartner, høytlesing...
- Lytte til høytlesing, lydbok/lydfil – minimum ei bok i året

Del 2

Å utvikle språklige ferdigheter

2.1 1. - 4. trinn

SPRÅKLIG BEVISSTHET

- Lære enkle rim og regler:
 - lytteleker
 - rim og regler
 - stavelser og rytme
- Analyse:
 - lytte ut lyder (først, inni og sist i ord)
 - artikulasjon av språklydene i alfabetet
 - forstå sammenhengen mellom språklyder og bokstaver
 - kjenne leseretningen
 - vite hva en setning, et ord og en stavelse er
- Bokstavkunnskap:
 - form, symbol, lyd (store og små bokstaver)
 - lære å skrive/lese de store og små bokstavene
 - Ha knekt lesekode (trekke sammen lyder til ord, og dele opp ord til enkelte lyder)
 - vokal og konsonanter
- Morfemer:
 - grunnstamme og endelser i ord
 - sammensatte ord

ARBEID MED ORD OG BEGREPER

- Elevene skal:
 - arbeide muntlig og skriftlig med alle nye fagord og andre «vanskelige ord»
 - stoppe opp og markerer nye ord, og ta i bruk strategier for å lære nye ord
 - lære seg nye ord og begreper hver uke. ordene kan være en blanding av høyfrekvente ord (350 mest høyfrekvente) og fagord.
 - jobbe med fagfaglige begrep, faglige begrep og ordets konnotasjon (begrepsinnhold)
 - sammen med læreren bruke de nye ordene og begrepene i ulike sammenhenger i muntlig og skriftlig arbeid, for eksempel i presentasjoner, diktat, samtale, målprøver/ukeprøver ...

Å FORTELLE (muntlig arbeid med tekst og ord)

- Elevene skal:
 - reflektere sammen før, under og etter lesing av tekst
 - jevnlig benytte læresamtale i grupper og i par ved hjelp av ulike metoder og strategier (se vedlegg for «oppskrift»)
 - fortelle sammenhengende om opplevelser og erfaringer og gi respons på andres fortellinger
 - fortelle historier og greie ut om faglige emner
 - gjenfortelle (fra bøker, dataspill, filmer og fagtekster)
 - ha muntlige presentasjoner minst to ganger i året med visuell eller skriftlig støtte. Alle elevene kan gjøre det på sin måte og på sitt nivå.

SKRIFTLIG ARBEID (med tekst og ord)

- Elevene skal:
 - jevnlig bruke skriving som en del av arbeidet med forståelsen
 - møte prosesskriving (notatskriving, lage spørsmål og svar og tegninger som elevene bruker for å forstå) og produktskriving i forbindelse med lesing av tekst
 - ha jevnlig innlevering og presentasjoner av skriftlig arbeid med tekst

SPRÅKLIG BEVISSTHET

- Elevene skal kunne snakke om form, innhold og bruk av språket:
 - Form:
 - fonologisk bevissthet
 - ulike sjangrer – kreative, informative, reflekterende, argumenterende...
 - dannelsen av ord (ananasringer/ ananas ringer)
 - Innhold:
 - ord og begreper
 - lese på og mellom linjene
 - semantisk bevissthet/språklige bilder
 - Bruk:
 - opptre i ulike språkroller - skriftlig eller muntlig

ARBEID MED ORD OG BEGREPER

- Elevene skal:
 - arbeide muntlig og skriftlig med alle nye fagord og andre «vanskelige» ord
 - stoppe opp og markerer nye ord, og ta i bruk strategier for å lære nye ord
 - lære seg nye ord og begreper hver uke. ordene kan være en blanding av høyfrekvente ord (500 mest høyfrekvente) og fagord.
 - jobbe med fagfaglige begrep, faglige begrep og ordets konnotasjon (begrepsinnhold)
 - sammen med læreren bruke de nye ordene og begrepene i ulike sammenhenger i muntlig og skriftlig arbeid, for eksempel i presentasjoner, diktat, samtale, målprøver/ukeprøver ...

Å FORTELLE (muntlig arbeid med tekst og ord)

- Lærer skal:
 - jevnlig modellere muntlig formidling
- Elevene skal:
 - fortelle med sammenheng og flyt
 - formidle med et presist språk - et mottakertilpasset språk
 - opptre i ulike språkroller gjennom dramaaktiviteter, opplasing og presentasjoner
 - delta i diskusjoner og grunngi egne standpunkter og ha en saklig argumentasjon
 - ha individuelle framføringer og presentasjoner minimum 2 ganger i halvåret

SKRIFTLIG ARBEID (med tekst og ord)

- Elevene skal:
 - bruke skriving som et redskap for læring i alle fag
 - bli kjent med og arbeide med ulike sjangre
 - skrive tekster tilpasset mottaker, formål og medium
 - utvikle egenrefleksjon gjennom skriving i alle fag
 - få og gi tilbakemelding på tekster utfra faglige kriterier
 - Sammen med læreren bruke nye fagord/ begreper i skriftlig arbeid
 - ha jevnlig innlevering og presentasjoner av skriftlig arbeid med tekst

2.3 8. - 10. trinn

Språk er et komplekst begrep. Det er vanlig å si at språk har tre dimensjoner: form, innhold og bruk... Disse tre dimensjonene er alltid i tett samspill med hverandre.

Lesing er:

SPRÅKLIG BEVISSTHET

- Rette oppmerksomheten fra språkets innhold til språkets form:
 - morfemer (rotmorfem og bøyningsmorfem)
 - stavelser
 - låneord
 - ord i ord
 - setningsbygning
 - Bruke læresamtaler. Elevene skal aktivt sammen med andre analysere, vurdere og reflektere over teksters innhold og form

ARBEID MED ORD OG BEGREPER

- Elevene skal:
 - ha systematisk begrepsinnlæring i alle fag
 - bruke fagspråk, og faglærer er ansvarlig for nye faguttrykk i sitt fag
 - jobbe med færfaglige begrep, faglige begrep og ordets konnotasjon (begrepsinnhold)
 - bruke ulike læringsstrategier i innlæring av nye ord og begreper i alle fag
 - sammen med lærer bruke nye ord, begreper og fagterminologi i ulike sammenhenger i den daglige undervisningen, både i muntlig og skriftlig arbeid

Å FORTELLE (muntlig arbeid med tekst og ord)

- Elevene skal:
 - jevnlig bruke læresamtale- lære gjennom aktiv deltakelse, samhandling og refleksjon
 - jevnlig bruke fagsamtale- innarbeide nytt lærestoff, fremme refleksjon, stille spørsmål, argumentere og gjenskape lærestoffet
 - jevnlig ha framføringer -individuellt, i par og i gruppe
 - lytte til, oppsummere og trekke ut relevant informasjon i muntlige tekster
- Lærer skal:
 - jevnlig modellere muntlig fortelling og formidling- med aktivt ordforråd, stemmebruk og kroppsspråk

SKRIFTLIG ARBEID (med tekst og ord)

- Elevene skal:
 - bruke skriving som et redskap for læring i alle fag
 - bli kjent med og arbeide med ulike sjangre
 - bruke ulike læringsstrategier, som verktøy i skriving av tekst
 - tilpasse tekstens form, innhold og bruk til formålet med skrivingen
 - utvikle egenrefleksjon gjennom skriving i alle fag
 - få og gi hverandre konstruktiv vurdering på skriftlig arbeid.
 - ha jevnlig innlevering og presentasjoner av skriftlige arbeid med tekst
- Faglærerne skal:
 - utvikle fagspesifikke skriveferdigheter

Del 3

À kode om

AhG

3.1 1. - 4. trinn

Leseopplæringen handler i stor grad om at læreren må rettlede elevene, enten det handler om å gå fra lyd til bokstavkombinasjon, eller om det er å tilpasse lesemaåter til sjanger. Rettledningen vil være avhengig av eleven, trinn, opplæringsmål og den teksten som skal leses. Kodingsprosessene i forhold til lyd og bokstav, staving, morfem, ord, setning, skilletegn og sjanger skal være så automatisert at lesingen blir flytende.

FRA BOKSTAVER OG LYDER TIL ORD

- Legge hovedvekt på de små bokstavene, store bokstaver blir innlært parallelt
- Kunne små og store bokstavers navn og lyd (peke, si og skrive)
- Kunne forskjell på konsonant og vokal
- Kunne lydere/trekke lydene sammen til ord
- Kunne diftongene
- Kunne dele opp ord i stavelser
- Kunne de ulike konsonantforbindelsene
- Gjenkjenne og vite betydningen av minst 350 av de høyfrekvente ordene

SETNINGSSTRUKTUR OG SKILLETEGN

- lese med flyt og intonasjon

- Vite at en setning begynner med stor bokstav
- Kunne bruke punktum, spørsmålstegn og utropstegn korrekt
- Kunne bruke komma ved oppramsing og foran men

SJANGERLÆRE

- Rim og regler
- Vitser og gåter
- Fakta
- Eventyr
- Skjønnlitterære tekster/fortellinger
- Tegneserier
- Aviser
- Tabeller/diagram/ kart
- Instruksjoner/ oppskrifter

VEILEDET LESING

Veiledet lesing er «hjertet» i leseopplæringen. Det gir læreren og en gruppe/klasse muligheten til å snakke, lese og tenke seg gjennom en tekst. Læreren modellerer, støtter og veileder elevene gjennom teksten, slik at elevene tilegner seg «lure leseknep», som de kan anvende i andre lesesituasjoner. Veiledningen vil være avhengig av eleven, trinn, opplæringsmål og den spesifikke teksten som skal leses.

I veiledet lesing legger en vekt på:

- Før-, underveis- og etterlesing
- Bruk av lese- og læringsstrategier

Veiledet lesing brukes enten i stasjonsarbeid (New Zealand modellen), eller i hele klassen med fag- og skjønnlitterære tekster.

Mange av ordene elevene møter i fagtekster, kan være lange og ukjente. De kan også ha konsonantopphopninger som kan være vanskelige å avkode. God leseundervisning har fokus på:

- avkodingsferdigheter
- metakognitiv bevissthet om egne avkodingsferdigheter
- avkoding av setninger og sjanger
- avkoding av paratekster og sammensatte tekster

Trygge kodingsferdigheter er en forutsetning for å kunne glede seg over, lære av, tolke og vurdere en tekst.

ORD

- Kunne de 500 mest høyfrekvente ordene
- Kunne bruke en rask og sikker avkodingsstrategi (helordslesing) ved å ha gode kunnskaper om:
 - stavelser
 - bokstavkombinasjoner (skj-, ng-,kj-)
 - morfemer og bøyningsmorfemer
 - prefix og suffix
- Kunne vise at de mestrer ortografi, tegnsetting, variert ordforråd og bruk av ulike setningskonstruksjoner med utgangspunkt i ulike tekster

SETNINGSSTRUKTUR OG SKILLETEGN

- lese med flyt og intonasjon

Kunne lese med flyt og sammenheng og i samsvar med tekstens særtrekk ved å:

- plassere både trykk og tonefall på en måte som viser at de kjenner betydningen av enkeltord, meningsbærende uttrykk og setninger
- utnytte informasjon fra komma, punktum, utrops-, spørre- og anførselstegn
- variere stemmen for å framheve sentrale poenger
- vurdere hvor det er naturlig å legge inn pauser

SJANGERLÆRE

Kunne lese i samsvar med særtrekk ved ulike tekster på papir og nett:

- Fakta/sakprosa
- Skjønnlitteratur
- Tabeller
- Programoversikter
- Rutetabeller
- Diagrammer
- Kart

VEILEDET LESING

Veiledet lesing gir læreren og en gruppe/klasse muligheten til å snakke, lese og tenke seg gjennom en tekst. Læreren modellerer, støtter og **veileder** elevene gjennom teksten, slik at elevene tilegner seg «lure leseknep», som de kan anvende i andre lesesituasjoner. Veiledningen vil være avhengig av eleven, trinn, opplæringsmål og den spesifikke teksten som skal leses.

I veiledet lesing legger en vekt på:

- Før-, underveis- og etterlesing
- Bruk av lese- og læringsstrategier

Elevene skal jevnlig erfare denne formen for modellesing enten av lærer/voksen, ved korlesing eller lydfiler.

3.3 8. - 10. trinn

Å kode om er å klare å gjøre en kobling mellom lyd og tegn. Men det er også å se bokstav-sekvenser, hele ord, meningsbærende enheter, setninger, avsnitt, større tekstdeler, hel tekst og sjanger i leseprosessen.

ORD

- Kunne arbeide med ordlesing og ordkunnskap i alle fag på alle trinn
- Kunne lese, skrive og forstå de fleste ordene de møter i tekstene
- Kunne vise i det daglige arbeidet at de mestrer ulike ordlesingsstrategier. Det betyr at elevene har trygge kodingsferdigheter på:
 - bokstavnivå
 - morfemnivå
 - sekvensnivå
- Kunne vise at de mestrer ortografi, tegnsetting, variert ordforråd og bruk av ulike setningskonstruksjoner med utgangspunkt i ulike tekster

VEILEDET LESING

Alle lærere på alle trinn og i alle fag har ansvar for veiledet lesing.

Veiledet lesing gir læreren og en gruppe/klasse muligheten til å snakke, lese og tenke seg gjennom en tekst. Læreren modellerer, støtter og veileder elevene gjennom teksten, slik at elevene tilegner seg «lure leseknep», som de kan anvende i andre lesesituasjoner. Veiledningen vil være avhengig av eleven, trinn, opplæringsmål og teksten som skal leses.

I veiledet lesing legger en vekt på:

- Før-, underveis- og etterlesing
- Bruk av lese- og læringsstrategier

Elevene skal jevnlig erfare denne formen for modellesing enten av lærer/voksen, ved korlesing eller lydfiler.

THE GREATEST THING IN THE WORLD IS THE ALFABETH, AS ALL WISDOM IS CONTAINED THEREIN, EXCEPT THE UNDERSTANDING OF PUTTING IT TOGETHER

(Skaathun, 1993 :27)

Del 4

*Å lese med forståelse
og bruke denne
kunnskapen i egen
lesing og læring*

4.1 1. - 4. trinn

På alle trinn, i alle fag skal det arbeides med de fem hovedstrategiene:

- Strukturere informasjon fra teksten
- Stille spørsmål fra teksten
- Gjengi innholdet i teksten
- Gjenskape teksten
- Vurdere tekstens innhold og form

LESESTRATEGIER – før-, underveis- og etter lesing

Se oversikten over lesestrategiene

- bruke lesestrategier som er i tråd med formålet for lesingen, for eksempel skumlesing, nærlesing
- bruke lesestrategier som utvikler ferdigheter i å lese «mellom linjene» som for eksempel reflekterende spørsmål (Foss-strategien)
- lese tekst sammen, kommentere, diskutere og reflektere over innholdet i tekster
- kunne lese sammensatte tekster med flere uttrykksformer som for eksempel ord, lyd og bilde
- kunne lese digitale sammensatte tekster og finne informasjon ved å kombinere ord og illustrasjon i tekster

LESESTRATEGIER – før-, underveis- og etter lesing

Se oversikten over læringsstrategiene

- strukturere informasjon fra teksten, for eksempel ved bruk av tankekart, kolonnenotat, bison, spørreord og vøl-skjema
- stille spørsmål til teksten, for eksempel ved bruk av spørreord, tekst- og tanke-spørsmål (Foss-strategien), læresamtale (se vedlegg) og arbeide med ord og begreper
- gjengi innhold i tekst, for eksempel ved bruk av nøkkelord, nøkkelsetninger, tankekart og andre strategier
- gjenskape teksten og gjøre ny kunnskap om til sin egen, for eksempel ved muntlige presentasjoner, skriftlige presentasjoner og estetiske uttrykksformer
- gjenkjenne og reflektere over tekstens innhold og form for eksempel ved å se på formmessige, strukturelle og språklige virkemidler

METAKOGNISJON – bevissthet om egen læring

- Elevene skal:
 - daglig jobbe med strategier som kan hjelpe dem når de står fast eller ikke forstår
 - daglig reflektere over egen forståelse og læring
 - jevnlig samtale om å bli bevisste på hvordan de lærer ved å stille spørsmål som:
 - Hva har jeg lært?
 - Har jeg lært det jeg skal?
 - Hvordan har jeg arbeidet?
 - Ville jeg kunne lære mer ved å arbeide på en annen måte?
 - Hva er det lurt at jeg gjør for å forstå dette?

På alle trinn, i alle fag skal det arbeides med de fem hovedstrategiene:

- Strukturere informasjon fra teksten
- Stille spørsmål fra teksten
- Gjengi innholdet i teksten
- Gjenskape teksten
- Vurdere tekstens innhold og form

LESESTRATEGIER – før-, underveis- og etter lesing

Se oversikten over lesestrategiene

- bruke lesestrategier som er i tråd med formålet for lesingen, for eksempel skumlesing, nærlesing
- bruke lesestrategier som utvikler ferdigheter i å lese «mellom linjene» som for eksempel reflekterende spørsmål (Foss-strategien)
- lese tekst sammen, kommentere, diskutere og reflektere over innholdet i tekster
- kunne lese sammensatte tekster med flere uttrykksformer som for eksempel grafiske framstillinger og bilder som informasjonsbærere
- kunne lese digitale sammensatte tekster som består av for eksempel tekst, bilder, lydklipp, filmsnutter, lenker, kommentarfelt...

LESESTRATEGIER – før-, underveis- og etter lesing

Se oversikten over læringsstrategiene

- strukturere informasjon fra teksten, for eksempel ved bruk av tankekart, kolonnenotat, bison, spørreord og vøl-skjema
- stille spørsmål til teksten, for eksempel ved bruk av spørreord, tekst- og tanke-spørsmål (Foss-strategien), læresamtale (se vedlegg) og arbeid med ord og begreper
- gjengi innhold i tekst, for eksempel ved bruk av nøkkelord, nøkkelsetninger, tankekart og andre strategier
- gjenskape teksten og gjøre ny kunnskap om til sin egen, for eksempel ved muntlige presentasjoner, skriftlige presentasjoner og estetiske uttrykksformer
- vurdere og reflektere over tekstens innhold og form for eksempel ved å se på formmessige, strukturelle og språklige virkemidler, forfattergrep, tekstens relevans...

METAKOGNISJON – bevissthet om egen læring

- Elevene skal:
 - daglig jobbe med strategier som kan hjelpe dem når de står fast eller ikke forstår
 - daglig reflektere over egen forståelse og læring
 - jevnlig samtale om å bli bevisste på hvordan de lærer ved å stille spørsmål som:
 - Hva har jeg lært?
 - Har jeg lært det jeg skal?
 - Hvordan har jeg arbeidet?
 - Ville jeg kunne lære mer ved å arbeide på en annen måte?
 - Hva er det lurt at jeg gjør for å forstå dette?

4.3 8. - 10. trinn

På alle trinn, i alle fag skal det arbeides med de fem hovedstrategiene:

- Strukturere informasjon fra teksten
- Stille spørsmål fra teksten
- Gjengi innholdet i teksten
- Gjenskape teksten
- Vurdere tekstens innhold og form

LESESTRATEGIER – før-, underveis- og etter lesing

Se oversikten over lesestrategiene

- bruke lesestrategier for å orientere seg i store tekstmengder på skjerm og papir, for eksempel ved bruk av sentrallesing, periferlesing og lineær lesing... på skjerm, skumlesing, fotolesing, letelesing/skanning... på papir
- bruke lesestrategier som er i tråd med formålet for lesingen, for eksempel skumlesing, nærlesing, skimming...
- bruke lesestrategier som utvikler ferdigheter i å lese «mellom linjene», for eksempel reflekterende spørsmål (Foss-strategien)...
- lese tekst sammen, kommentere, analysere, diskutere, og reflektere over innholdet
- kunne lese sammensatte tekster (papir og digitalt) med flere uttrykksformer, som for eksempel grafiske framstillinger, bilder som informasjonsbærere, lydklipp, filmsnutter, lenker, kommentarfelt...

LESESTRATEGIER – før-, underveis- og etter lesing

Se oversikten over læringsstrategiene

- strukturere informasjon fra teksten, for eksempel ved bruk av tankekart, kolonnenotat, bison, spørreord...
- stille spørsmål til teksten, for eksempel ved bruk av spørreord, tekst- og tanke-spørsmål (Foss-strategien), læresamtale (se vedlegg) og arbeid med ord og begreper
- gjengi innhold i tekst, for eksempel ved bruk av nøkkelord, tema og kommentarsetninger, tankekart...
- gjenskape teksten og gjøre ny kunnskap om til sin egen, for eksempel ved muntlige presentasjoner, skriftlige presentasjoner og estetiske uttrykksformer
- analysere, vurdere og reflektere over tekstens innhold og form for eksempel ved å se på formmessige, strukturelle og språklige virkemidler forfattergrep, tekstens relevans, tekstens autoritet og objektivitet...

METAKOGNISJON – bevissthet om egen læring

- Elevene skal:
 - daglig jobbe med strategier som kan hjelpe dem når de står fast eller ikke forstår
 - daglig reflektere over egen forståelse og læring
 - jevnlig samtale om å bli bevisste på hvordan de lærer ved å stille spørsmål som:
 - Hva har jeg lært?
 - Har jeg lært det jeg skal?
 - Hvordan har jeg arbeidet?
 - Ville jeg kunne lære mer ved å arbeide på en annen måte?
 - Hva er det lurt at jeg gjør for å forstå dette?

Del

5

Samarbeid
hjem ~ Skole

5.0 Hjem - skole

På alle foreldremøtene fra 1. – 10. klasse skal leseopplæring være et tema.

Trinn 1-4

Hva skal gjøres

På foreldremøter/temamøter skal skolen gi informasjon om:

- hvordan foreldre kan støtte lesingen – før, underveis og etter lesing
- hvordan det arbeides med lesing/ begreper/stavelser slik at foreldrene kan jobbe med dette hjemme
- viktigheten av å snakke om bilder og overskrifter som en støtte for forståelsen
- hvilke lese- og læringsstrategier elevene jobber med, slik at foreldre kan støtte eleven i bruken av strategiene

Lærer skal:

- gi informasjon om elevens leseutvikling på LEF (lærer-elev-foreldre) samtaler

Foreldrene skal:

- sørge for at elevene blir hørt i leseleksen hver dag
- følge opp skolens leseprosjekter
- følge med på informasjon fra skolen på ukeplaner, læringsplaner, hjemmesiden til skolen...
- oppfordres til å legge til rette for lesing i hjemmet

Trinn 5-7

Hva skal gjøres

På foreldremøter/temamøter skal skolen gi informasjon om:

- hvordan det arbeides med den videre leseopplæringen
- hvordan foreldre kan støtte lesingen – før, underveis og etter lesing
- viktigheten av å snakke om bilder, overskrifter og grafiske framstillinger som en støtte for forståelsen
- hvilke lese- og læringsstrategier elevene jobber med slik at foreldre kan støtte eleven i bruken av strategiene

Lærer skal:

- gi informasjon om elevens leseutvikling på LEF (lærer-elev-foreldre) samtaler
- gi elevene leseleksjoner hver dag det er lekser

Foreldrene skal:

- følge opp skolens leseprosjekter
- følge med på informasjon fra skolen på ukeplaner, læringsplaner, hjemmesiden til skolen...
- oppfordres til å lese høyt for sine barn
- oppfordres til å legge til rette for lesing i hjemmet

Trinn 8-10

Hva skal gjøres

På foreldremøter/temamøter skal skolen gi informasjon om:

- hvordan det arbeides med den videre leseopplæringen, og gi påfyll og ny kunnskap om lesing
- hvordan foreldre kan støtte lesingen – før, underveis og etter lesing
- hvilke lese- og læringsstrategier elevene jobber med slik at foreldre kan støtte og motivere eleven i bruken av strategiene

Lærer skal:

- gi informasjon om elevens leseutvikling på LEF (lærer-elev-foreldre) samtaler

Foreldrene skal:

- følge opp skolens leseprosjekter
- følge med på informasjon fra skolen på ukeplaner, læringsplaner, hjemmesiden til skolen...
- oppfordres til å legge til rette for lesing i hjemmet og stimulere til å bruke bibliotek og til å lese aviser, blader, skolebøker, tidsskrifter, nettet...

Tips om å skape leseglede hjemme

Start tidlig med å få barnet til å bli glad i bøker. Barn liker å sitte i fanget til mor eller far, og høre dere lese, fortelle eller synge. Leseglede er en glede ingen kan ta fra deg.

Alle foreldre kan innføre lesekultur hjemme, uansett hvilken utdanningsbakgrunn du har, om du behersker norsk eller ei. Det er viktig å lese for barn, fordi i bøkene står det mange ord som vi ikke bruker i hverdagen. Det utvider barns ordforråd, fantasi og setningsbygning. Når barn er kjent med bøker før de begynner på skolen, vil også overgangen til fagbøker bli lettere. Lesing kan være styrkende for foreldre-barn-relasjonen og gi foreldre og barn felles opplevelser og gode minner som varer livet ut. Barns leseferdigheter har stor betydning for hvordan de lykkes i alle fag på skolen.

- Barn liker å sitte på fanget til mor eller far og høre foreldre lese, fortelle eller synge sammen med barnet. Babyer elsker å høre stemmen til sine foreldre.
- Det er aldri for tidlig å begynne å lese. Begynn med pekebøker, hjelp barn med å sette ord på virkeligheten.
- Følg teksten med fingeren og pek på figurene du snakker om.
- Prøv å leve deg inn i teksten og skift stemmen for å skape mer bevegelse og opplevelse i fortellingen.
- Det finnes mange ulike bøker, enkle billedbøker, bøker med lyder, bøker med bevegelige figurer og andre bøker som stimulerer mange sanser hos barnet. Bibliotekene har stort utvalg av bøker.
- Små barn blir fort lei av å høre på lange tekster, og kan dermed miste leseglede. Les enkle og små bøker. Les dem gjerne om og om igjen.
- Foreldre kan også lese bøker på eget språk.
- Fortell eventyr til barn. Fortell gjerne det samme eventyret om og om igjen, barnet vil da fange opp lyder, ord og utvikle språket.
- Vis barn bildealbum og snakk om familie, venner og slektninger som det er bilder av. Barn liker å høre familiefortellinger, se bilder av seg selv og mennesker de er glad i.
- Involver barnet i lesingen. La barnet bla om, i sitt tempo. Dersom barn ønsker å snakke om et bilde eller et dyr på bilde, la barnet snakke om det.
- Hvis barn ikke liker å lese bøker, la dem få lese tegneserier, er de interessert i et bestemt fotballag – la dem få lese om laget/spillerne på laget osv... lesing er morsom når det er interessant stoff.
- Når barn blir større og klarer å lese, kan du få barn til å lese for deg.
- Ros barnet når det leser, sett av tid til å høre på barnet lese.
- Spør barnehagen eller skolen om råd hvordan du kan støtte ditt barn i språkutvikling og leselyst.
- Vær et godt eksempel, les selv.
- Snakk om hva de synes var mest interessant i det de leste i en bok, i et blad, internett, avis eller en tegneserie.
- Eldre søsken kan lese for yngre søsken.
- Finn bøker/litteratur med tema som de unge er interessert i.
- Dersom du ikke liker å lese, lån lydbøker fra biblioteket og lytt mens du blar i tekstboken.
- Lær barnet bokstaver, ved å jakte på bokstaver i hjemmet og ute på plakater, veiskilt osv. F.eks H (H-melk/Hus/Hanna/bokstaven H i avisen, legg sammen pinner for å lage en H, tegn H i snøen, sanden, på arket osv...)
- La barn leke med ord, late som om de leser og lage egne sanger.
- Snakk med barna, reflekter over hverdagen, filmer og programmer barn ser sammen med foreldre, lær dem å stille spørsmål og være kritiske. Det er viktig kompetanse å ta med seg i skolen og livet.
- Snakk positivt om lesing og skole.

Foreldre kan på foreldremøter utfordres til å komme med forslag i klassene / på trinnet, og som foreldregruppe ta ulike initiativ i klassene knyttet til økt lesing i hjemmet.

5.0 Hjem - skole

Alle foreldre, uansett bakgrunn kan stimulere språket til barna og stimulere til leselyst

I forbindelse med Utviklingssamtalen skal både elev og foresatte utfordres på temaet lesing. I pedagogisk rapport dokumenterer dere sammen nye tiltak dere vil gjøre for å bedre leseopp-læringen. Det er viktig å hele tiden holde trykket oppe på lesing. Hjemme møter elever tekster av mange slag. Drøft, still spørsmål og reflekter sammen med elevene. Språkstimulering er å gi tilgang på begreper og gi konkrete erfaringer med disse. Foresatte som jobber systematisk er en viktig ressurs i barnas leseutvikling.

Se også Foreldreutvalget for Grunnskolens sider for flere ideer:

<http://www.fug.no/lesing-og-barn.147607.no.html>

Applikasjoner for nettbrett

Her er listet opp noen aktuelle applikasjoner for nettbrett:

Ordlek XL - Ordlek XL er den perfekte appen for barn som skal lære å lese!

Spillet er laget for aldersgruppen 4 - 7 år, men passer for alle som vil lære å lese. Over 100 vanlige norske ord på 2 til 7 bokstaver. 20% mer enn iPhone-utgaven.

En hyggelig 5-åring uttaler alle ordene og sier lydene på bokstavene etterhvert som man tykker på dem. Hun kommer også med skryt når et ord er riktig stavet. Når man har stavet 10 riktige ord blir man belønnet med medalje og hurra rop!

Se og si - Se og si er en interaktiv pekebok for barn, der poenget er å finne ting i myldrebildene. Med i appen følger 6 forskjellige brett med til sammen 189 oppgaver. Til hvert brett stilles ti spørsmål i tilfeldig rekkefølge, så ingen omgang blir lik den forrige. Sammen med foreldre eller alene kan barnet utforske Kari Grossmanns fantasifulle og gjenkjennelige illustrasjoner. Applikasjonen er i hovedsak tenkt til barn mellom 2 og 6 år.

Les og forstå – Appen består av fire morsomme øvelser som trener både lesing og leseforståelse. Appen stimulerer både forståelsen av språket og lysten til å lese på en lekende måte. Her fins mer enn 700 setninger å øve på! Du kan enkelt lage egne setninger til de ulike øvelsene via verktøydelen på det språket du ønsker. Utmerket for ulike språk.

Bokstavkongen - da lydene fikk bokstaver - Bokstavkongen er et veldig fengende og unikt pedagogisk konsept som har blitt brukt i den norske skolen i flere år i forbindelse med bokstavopplæring. Bokstavkongen, - da lydene fikk bokstaver, tar barna med inn i en helhetlig, fantasifull verden med et eventyr til hver av bokstavene.

ABC-hjulet - ABC-hjulet er et underholdende og lærerikt bokstavspill for barn mellom 2 og 6 år. Spillet har 4 aktiviteter som på hver sin måte lar barnet bli kjent med bokstavene i alfabetet. Aktivitetene er; puslespill, finn bokstaven, skriv bokstaven og en interaktiv bildeframviser med mange ulike motiver. I tillegg kan du også få høre lyden av bokstavene samt motivene på bildene. Spillet har også et spennende bokstavhjul som gjør det morsomt for barnet å velge hvilken bokstav i alfabetet det ønsker å spille med.

Sirkus Salaby – Aldersgruppe barnehage og skole.

Knekke lesekoden – supplement til den første leseinnlæringa. Aldersgruppe førskole – første-klasse.

SirMania-spill og lær – Les mer her - **Foreldreportalen**. Passer best for barn i barnehagealder – 2 til 6 år.

HuskeSpillet – Dette er et spill for å trene kortidsminne for små barn og barn med spesielle behov. Barnet klikker på kofferten når det er klar for å huske hva som ligger i der. Deretter spres tingene på gresset og barnet må «dra» de riktige objektene tilbake til kofferten. Morsomme lydeffekter og animasjoner. Ingen meny, lett for barnet å forstå spillet.

Foss-strategien

FoSS – Forholdet Spørsmål - Svar

Foss er en strategi for å lære elevene å stille gode spørsmål til tekster, og den trener elevene i lesing på 4 nivåer. Strategien utvikler elevenes evne til å tolke og reflektere over tilgjengelig informasjon. Elever som er gode på å lage spørsmål til tekst, er også bedre til å svare på spørsmål. Spørsmålstyper deles i to store hovedkategorier som igjen er delt i to underkategorier hver:

I BOKASPØRSMÅL:

1. Akkurat der-spørsmål
2. Tenk og let-spørsmål

I HODET MITT-SPØRSMÅL:

3. Forfatteren og jeg-spørsmål
4. På egen hånd-spørsmål

I boka (reproduksjonsspørsmål)

- Akkurat der
 - Svaret er i teksten (enfingerspørsmål)
- Tenk og let
 - Svar er flere steder i teksten, du må lete (flerfingerspørsmål)

I hodet (refleksjonsspørsmål)

- Forfatteren og jeg
 - Svaret er ikke direkte i teksten. Du må tenke deg om
- På egen hånd
 - Du må bruke din egen kunnskap

Eksempeltekst:

Anne må ha bilen i dag, fordi hun har det så travelt. Først skal hun på arbeid, så må hun handle. Dessuten skal hun hente ungene i barnehagen.

Eksempler på spørsmål:

Type 1: Hvem har bilen?

Type 2: Hvorfor har Anne det travelt?

Type 3: Hvor gammel er Anne?

Type 4: Hva kan skje når en kjører bil og har det travelt?

Læresamtale

Enkle og spontane «her og nå» samtaler

Læresamtalen brukes til korte og fokuserte refleksjoner rundt ett tema eller en konkret problemstilling. Strategien kan brukes både i idedugnadsfasen og i oppsummeringsfasen. Strategien må innarbeides godt for å fungere etter intensjonene. Dette er punktene som er de viktigste å legge vekt på:

- Elevene må venne seg til at små læresamtaler er hyppige innslag i en vanlig skoletime
- Samtaleøktene må være lette å organisere - snu deg til sidemannen/læringsvenn og diskuter
- Oppgaven må være formulert slik at elevene vet hva de skal snakke om ved å bruke igangsettende modellsetninger - dette får meg til å tenke på..., jeg tror at..., hva mener du er det viktigste her?... jeg har lært...
- Elevene må vite hvem som har kommunikasjonsansvaret - den som sitter nærmest vinduet begynner i dag
- Samtalen må ha en stram tidsramme (1-2 minutter). Det er bedre at tiden er for knapp enn at den er for romslig. Det er bedre at elevene blir avbrutt midt i en interessant samtale enn at de kjeder seg og snakker om annet
- Elevene kan gjerne forberede seg alene før læresamtaler og bruke tankekart, notater... i forberedelsene

Læresamtalen «Fra Zeppelin 5.-7. klasse»

Læresamtalen brukes skriftlig, muntlig og som «lesebestilling» når elevene jobber med fagtekster på skolen eller i lekser. Elevene jobber individuelt med læresamtalen og i gruppe på fire når læresamtalen gjennomføres. Runde 1 gjennomføres av alle, før de går videre til runde 2... En kan avslutte med en plenumsamtale der gruppa velger ut et felles svar på alle 4 rundene, og eventuelt at noen elever som har lyst får i oppdrag å finne svar på «Jeg lurar på...» spørsmålene.

1. Runde: "Jeg har lært at..."
2. Runde: "Jeg mener den viktigste setningen er..."
3. Runde: "Mitt faktaspørsmål er..."
4. Runde: "Jeg lurar på..."

**Å LESE ER FOR
HJERNEN HVA
MOSJON ER FOR
KROPPEN.**

Strategi for arbeid med å utforske meningen i ord

Hvis det dukker opp et ord jeg ikke forstår, kan jeg...

...lese ordet en gang til og sjekke om jeg har lest det rett

Hvis ikke det hjelper, kan jeg...

...lese setningen en gang til

Hvis ikke det hjelper, kan jeg...

...lese videre, kanskje ordet blir forklart senere

Hvis ordet ikke blir forklart i teksten, kan jeg...

...slå opp i ordboka og/eller spørre medelever

Hvis jeg fremdeles ikke har funnet noen forklaring, kan jeg spørre lærer

KNYTTNEVEPRØVEN

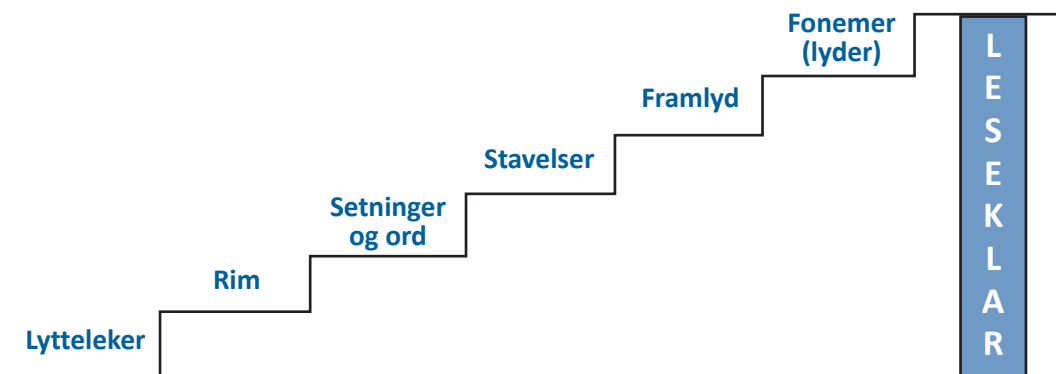
1. Velg en bok
2. Les på en av sidene i boka
3. Bøy en finger!
 - a. Når et ord er vanskelig å lese
 - b. Når et ord er vanskelig å forstå
4. Har du bøyd hele hånda før siden er lest ferdig kan du:
 - a. Prøve en side til
 - b. Finne ei lettere bok
 - c. Si fra til lærer

ORD3F

Forventning	Form	Forklaring
- Skap spenning om ordets betydning - Minn om den sammen- hengen de inngår i	- Bokstavsekvenser - Stavelser - Morfemer - Ord i ord - Øving: Les, si, skriv - Orddiktat	- Fra ordliste - Synonymer og motsetninger - Daglige og faglige assosiasjoner - Tegning - Egne setninger

Lesetrappa til Jørgen Frost

Eventyr

Det var engang en liten gutt som gikk på en vei. Da han hadde gått et stykke, fant han et skrin. "Det er visst noe riktig rart i det skrinet," sa han ved seg selv. Men hvordan han snudde og vendte på det, var han ikke god for å få det opp; "det er nok noe riktig rart det," tenkte han.

Men da han hadde gått et stykke til, fant han en liten nøkkel. Så ble han trett og satte seg ned, og så tenkte han det skulle være moro om nøkkelen passet til skrinet, for et lite nøkkelhull var det på det. Så tok han den lille nøkkelen opp av lommen sin; først blåste han i nøkkelpipen, og så blåste han i nøkkelhullet; så satte han nøkkelen i nøkkelhullet og vred rundt; "knepp!" sa det i låsen, og da han tok i lokket, var skrinet åpent.

Men kan du gjette hva det var som lå i skrinet? - - -

Det var en kalverumpe.

Og hadde kalverumpa vært lengre, hadde eventyret vært lengre også.

(Asbjørnsen og Moe's norske folkeeventyr)

KILDER

Anbefalt litteratur er merket med gult

Lesesenteret (2008) «Lesing er...	Solem, Hanne (2012) 3 hefter «Leseforståelse 1-3»
Lise Helgevold og Liv Engen, Lesesenteret (2006) «Fagbok i bruk. Grunnleggende ferdigheter»	Hydén, Schubert og Svidén (2004) 3 hefter «Leseforståelse a-c»
Lesesenteret (2008) «Lesing på skjerm»	Kunnskapsløftet. Mål og innhold i grunnskolen (2013)
Lesesenteret «Lesing i skolebiblioteket»	Stortingsmelding 30 (2003-2004) «Kultur for læring», Utdannings- og forskningsdepartementet
Lesesenteret (2006) «Bok i bruk på første til fjerde trinn», «Bok i bruk på femte til sjuende trinn» og «Bok i bruk på åttende til tiende trinn»	Stortingsmelding 16 (2006-2007) «...og ingen stod igjen. Tidlig innsats for livslang læring», Det kongelige kunnskapsdepartementet
Lesesenteret (2008) «Gutter og lesing – Lesevaner, lesetips, nye medier»	«Gi rom for lesing! Veien videre – forankring og oppfølging av en nasjonal strategi», Utdanningsdirektoratet, 2007
Lesesenteret (2005) «Perlejakten»	Stortingsmelding 22 (2010-2011) «Motivasjon – Mestring – Muligheter. Ungdomstrinnet», Kunnskapsdepartementet
Lesesenteret (2005) «Leik og læring. Grunnleggjande lese- og skriveopplæring på 1. trinn»	Strategi for ungdomstrinnet (2012) «motivasjon og mestring for bedre læring. Felles satsing på klasseledelse, regning, lesing og skriving», Kunnskapsdepartementet
Frost, Jørgen (1999) «Lesepraksis – på teoretisk grunnlag»	Leselyststrategi 2013, Kulturdepartementet
Frost, Jørgen (2003) «Prinsipper for god leseopplæring. Innføring i den første lese- og skriveopplæringen»	Leseplan Klepp kommune
Lundberg og Herrlin (2008) «God leseutvikling. Kartlegging og øvelser»	Leseplan Kvinesdal kommune
Skjelbred og Veum (2012) «Literacy i læringskontekster»	
Kverdokken, Kåre (2012) «101 måter å lese leseleksa på – om lesing, lesebestillinger og tekstvalg»	
Roe, Astrid (2011) «Lesedidaktikk – etter den første leseopplæringen 2. utgave»	Nettsteder:
Gabrielsen og Solheim (2013) «Over kneiken? Leseferdighet på 4. og 5. trinn i et tiårsperspektiv»	http://lesesenteret.uis.no/
Anmarksrud og Refsahl (2011) «Gode lesestrategier – på mellomtrinnet»	http://www.udir.no/
Børresen, Grimnes og Svenkerud (2012) «Muntlig kompetanse»	http://foreningenles.no/
Engen og Helgevold «LeseLos. Veiledningshefte» (finnes også på lesesenteret sine nettsider)	http://informasjonskompetanse.no/
Slemmen, Trude (2010) «Vurdering for læring i klasserommet»	http://www.fug.no/barnet-hjemme.255321.no.html
Fredheim og Trettenes (2010, 2012, 2012) 3 hefter «Start lesing i fagene. Lesing i fagene. MER lesing i fagene»	http://www.skrivesenteret.no/
	http://www.pisa.no/pisa2009/era/index.html

FARSUND KOMMUNE

www.farsund.kommune.no

